

მეფე ერეკლე

გამოცემა

ზ. ჭიჭინაძისა

(1718 წ. – 1798 წ. 11 იანვარს)

ტფილისი

სტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, ნიკ. ქუჩ., 21.

Типографія М. Шарадзе, Николаевская ул. 21.

1898

ერეკლე მეფის ოჯახის ამბავი

ერეკლე იყო მეფის თეიმურაზ მეორის შვილი. დედა მისი იყო თამარი, ასული მეფის ვახტანგ მეექვსის სჯულ-მდებლისა. თეიმურაზიცა და ვახტანგ სჯულ-მდებელიც საკმაოდ განათლებულნი და გამეცნიერებულნი მეფენი იყვნენ. ვახტანგის სამეფო კარზედ მოღვაწეობდა მთელი გუნდი მეცნიერთა. ამ წრეში აღზრდილი ბატონიშვილი თამარი, დედა ერეკლესი, აგრეთვე სიბრძნის მოყვარე ადამიანი იყო და ამასთან ფრიად კეთილი, კაცთმოყვარე და ლმობიერი ხასიათი ჰქონდა. პირველი წლების – ყრმობის ხანა – ერეკლემ გაატარა თავისს დედ-მამის ოჯახში და აქ ისწავლა სახელმწიფო კაცის შესაფერნი ზნენი და ჩვეულებანი. თუ როგორ გამოიყენა ერეკლემ ამ სკოლიდგან გამოტა-

– 4 –

ნილი ცოდნა-მეცნიერება და ცხოვრებაში შეძენილი სიბრძნე, ამას ჩვენ ქვემოთ დავასახელებთ. ხოლო აქ ისევ ამ მეფის შინაურ ცხოვრების აღწერას შევუდგეთ.

ერეკლეს შინაურ ცხოვრების შესახებ მცირე ცნობა შენახულა.

ერეკლე ჯვრ ისევ მცირე-წლოვანი ჭაბუკი ყოფილა, როდესაც მას ცოლად შეურთავს ქეთევანი,

ასული ვახტანგ ყაფლანიშვილისა. რაღაც მიზეზებისა გამო ერეკლე მალე გაჰყრია ქეთევანს, რომელსაც ამის შემდეგ დიდხანს აღარ უცოცხლია; იგი გარდაცვლილა ახალგაზდობაშივე.

ქეთევანის სიკვდილის შემდეგ ერეკლემ შეირთო (1744 წ.) ანნა, ასული ზაალ აბაშიძისა. ანნასაგან მიეცნენ შვილები გიორგი (შემდეგში მეფე გიორგი მეთორმეტე) და თამარი. ეს ანნაც მალე გარდაიცვალა (1749 წელს) და დასაფლავებულ იქმნა მცხეთის სვეტიცხოველში. ამის შემდეგ ერეკლემ ცოლად მოიყვანა სამეგრელოს მთავრის კაცია დადიანის ასული დარეჯან, რომლისაგან დაიბადნენ ბატონიშვილნი: ლევან, იულონ, ვახტანგ (კრწანისის გამირი), ანტონი, მირიანი, ალექსანდრე, მარიამი, ქეთევანი, ანასტასია, ეკატერინე, თეკლე და ელენე.

ერეკლეს ოჯახის ამბავი საკმაოდ გარკვეული გვაქვს „საქართველოს“ ისტორიაში (გვ. 473 – 496), ხოლო აქ კიდევ ვიტყვით ორიოდ სიტყვას ამ მეფის ოჯახის წევრთა შესახებ.

– 5 –

ერეკლეს პირმშო შვილი და ტახტის მემკვიდრე გიორგი ორჯელ იყო შეუღლებული. ანდრონიკაშვილის ასულის ქეთევანისგან ჰყვანდა შვილები: დავით, იოანე, ბაგრატ, თეიმურაზ, სოფიო, ნინო (შემდეგში სამეგრელოს დედოფალი, მეუღლე მთავრის გრიგოლ კაციას ძისა), რიფსიმე გაიანე, ბარბარე; გიორგი ციციშვილის ასულის მარიამისაგან: მიხეილ, ჯიბრაილ, ილია, ოქროპირ, ერეკლე, თამარ და ანნა.

ბატონიშვილთა სიმრავლემ ნათესაობრივის კავშირით გადააბა საქართველოს წარჩინებულ გვართა ოჯახები სამეფო სახლის წარმომადგენლებთან და ამგვარივე კავშირი დაიდო შორის ტახტებისა: ამერეთისა, იმერეთისა და სამეგრელოსი. ესრეთი კავშირი ფრიად დიდს სარგებლობას უქადდა საქართველოს, მისს გაერთიანებასა და გაძლიერებას; სამწუხაროდ ეს ასრე არ მოხდა, რადგან სამეფო გვარში დამკვიდრდა ორსულობა და ორგულობა. ერეკლეს ოჯახში გაჩნდა ორი, ერთმანეთის მოწინააღმდეგე, ბანაკი – დარეჯან დედოფლისა და მისის გერის გიორგი ბატონიშვილისა. დარეჯან სა და მისს შვილებს სძულდათ გიორგი, რადგან იგი მძიმე ხასიათის კაცი იყო და სახელმწიფოს მმართვეის ნიჭი და უნარი არა ჰქონდა. დარეჯანს ჰსურდა ერეკლეს სიცოცხლეშივე შეეშალა მემკვიდრეობითი წესი მეფობისა, იგი სცდილობდა ერეკლესაგან აეღო დასტური, რათა მძებს მამის სიკვდილის შემდეგ ემეფნათ ჩამორიგებით, უფროს-უმც-

როსობის მიხედვისამებრ, ხოლო გიორგი, როგორც კანონიერი მემკვიდრე, ამის წინააღმდეგი იყო და სწადდა არ დარღვეულიყო ძველი წესი მეფობისა. ამგვარმა განხეთქილებამ თითქმის მთელი საქართველოც გაჰყო ორ დიდ ბანაკად, რომელთაგან ერთი მომხრეობდა დარეჯანს და მეორე გიორგის.

ერეკლემ ოავის სიცოცხლეშივე შვილებს გაულო საუფლისწულოები: ვახტაგს მისცა არაგვი, იულონს გორი და მეგრევე სხვა ბატონიშვილებსაც. ბატონიშვილები რომ დაბინავდნენ თავიანთ საუფლისწულოებში, უფრო გაძლიერდნენ და გათამამდნენ. თითქმის ყოველს ბატონიშვილს ჰყვანდა საკუთარი ჯარი და ჰქონდა საკუთარი ჯაბახანა, ციხე-კოშკები. ამ ჯარისა, ჯაბახანის და ციხე-კოშკების მომედე ბატონიშვილებს წინ, თავისის მამის გარდაცვალების შემდეგ ეხატებოდათ დამოუკიდებელის ცხოვრების სიტკბოება...

ერეკლეს იმედი და ნუგეში იყო მისი შვილი ლევანი, კაცი მეომარი, გულოვანი, სამხედრო საქმის ზედ-მიწევნით მცოდნე, საქართველოში „მორიგე ჯარის“ დამწესებელი და თავზარ დამცემი მტერთა. ერეკლესა და საქართველოსაც დიდი იმედი ჰქონდათ ამ ლევანისა, მისი მოიმედე ერეკლე დიდს გეგმებს ადგენდა, ხოლო ქართველობა შეჰზაროდა მას, კავკასიონის გადალახვასა და დაღისტანის დამორჩილებას უქადდა, ყველანი იძახოდნენ: „ხმალი სჭირს ბაგრატიონის მეფის ერეკლისაო, ნეტავი გამა-

ცნობინა, ლევანს უქებენ შვილსაო; აჯობა თავისს მამასა, სანამ იცვლიდა კბილსაო: ურჯულო გამომტვრია, როგორც ნაპირი ტყისაო. თუ ლევანი იქით მიბრუნდა, საქმე სჭირს დაღისტანისაო“.

ეს იმედ-ნუგეში, ეს სასოება ქართველი ერისა უდროვოდ ჩაესვენა საფლავსა. ლევანი, როგორც ამბობენ, დალატმა გამოასალმა ამ წუთი-სოფელს (1782 წელს). ამ დროს იგი სულ 30 წლის ვაშკაცი იყო. ლევანის დაკარგვას მწარედ იგლოვდა ერეკლე და საქართველო. თვით დაუძინებელი მტერი ქართველებისა – სამცხის ათაბაგი სულეიმან ფაშა, რომელსაც მიუტანეს ლევანის სიკვდილის ამბავი, დალონდა და თავის ქართველურის გულით ამოიკვნესა: „მარჯვენა მკლავი მოეჭრა ერეკლეს. ქვეყნის ერთად-ერთი საფარველი და ნუგეში გარდაეცვალა. ეხლა-კი საქართველო დაიღუპა“.

ამავე ჰანგზედ ამოიკვნესს პოეტიც:
მეფისა დროშით სად მიხვალ,
ჰე ლევან, სულით ნათელო!
შენ მხოლოდ მამის იმედო,
უდროდ მზე დაბნელებულო!
შეირყა ტახტი მეფისა,
შთახვედ რა საფლავს ლომ-გულო!

საქართველოს უბედობის მიზეზი მრავალი იყო და უმთავრესი მიზეზი კი იყო შუღლი და მტრობა ბატონიშვილებსა, რომელნიც ერთმანეთს არ ინდობდნენ, ერთმანეთს ექიმპებოდნენ და ამ ქიშპობისა გა-

– 8 –

მო სამშობლოს ზრუნვა ავიწყდებოდათ. ხოლო წინადაც საქართველოში ბევრჯელ ყოფილა განხეთქილება სამეფო გვარში, მაგრამ ამ განხეთქილებასა და შუღლს ქართველთათვის არ მოუსპია თავისუფლება, დამოუკიდებელი ცხოვრება... ერეკლეს ოჯახში და საქართველოში იყვნენ მრავალნი, რომელთაც პირნათლად შეეძლოთ სახელმწიფოს მართვა და პატრონობა. სხვა რომ არა ვსთქვათ, ამგვარი სახელმწიფო კაცი, მეფე კაცი, იყო, მაგალითად, გიორგი მეფის შვილი დავითი, ახოვანი, ძლიერი, შემმაერთებელი, კანონიერი მემკვიდრე ტახტისა და საქართველოს გამგედ დანიშნული მამის სიკვდილის შემდეგ...

ერეკლეს ხასიათი.

ერეკლე შუათანა ტანის კაცი იყო და ამასთან ფრიად მარდი, მოძრავი, გულოვანი, ძლიერი, ფალავანისებური. გენერალი პოტემკინი, რომელიც საქართველოში იყო 1784 წელს, ამბობს: „ერეკლე შუა ტანისაა, ცხარე ხასიათი აქვს. თვალის გამომეტყველება მისი კვირცხლია, არწივისებური; თვისთან მოსაუბრეს შუბლ-შეკრულ-შეჭმუხვნილად აცქერდება და ჰსურს გამოიცნოს მოსაუბრის გულის ნადები. მეფე 62 წლისაა და მოხუცებულობის გამო ცოტათი ტანში წახრილია. ერეკლე ერთი იმ კაცთა-

– 9 –

ნია, რომელსაც ყველაზედ მომეტებულად შეუძლია

ისეთი პასუხი მოგცეს, რომ ერთსა და იმავე დროს ჰოც გამოდიოდეს და არაც. სამაგალითო მოთმინება იცის, სამაგალითო სიმბნევე აქვს. მთელი დამე ფხიზლობს და მარტოდ წარმართავს სამეფო საქმეებს სძინავს ცოტა. აზიის პოლიტიკაში ფრიად გამოცდილია. ელტვის თავისი ერი ევროპიულ წესზედ მოაწყოს, გაანათლოს. ღვთის მოსავია ისრე, რომ ყოველ დღე ღვთის მსახურებას ისმენს თავის სამეცადინეო და სამუშაო ოთახში ორ-ორი საათი ლოცულობს. როცა ლოცვაზედ დგას, მისს ყურადღებას ვერავითარი შემთხვევა ვეღარ მიიზიდავს და ვეღარ მიიპყრობს“.

მეფეს უყვარდა ცხენზედ ჯდომა და სამეფოს დათვალიერება. საჯდომად მას ჰყვანდა ორი ტაიჭი – თეთრი და წითელი. ერთხელ ერეკლე თავის ამალით ქალაქ თელავიდგაწ ტფილისისაკენ გამოემგზავრა. გზაზე ჩასაფრებულნი ლეკნი შეეფეთნენ. ეცნენ კახნი და ამოსწყვიტეს ლეკნი. თავები დასჭრეს, წამოიღეს და წამოვიდნენ ქალაქისაკენ. ქალაქს რომ მოუახლოვდა, გაეგებნენ ქართველნი, დასნი სამღვდელონი და მოქალაქენი. „შეასხეს ქება, ვითა შვენოდა, თავნი ლეკთაწი წინ მოუძლოდა და ჯარი აქეთ-იქით დასად მოსდევდა. თითონ ერეკლე მარტივად მობრძანდებოდა, მაგრამ, თქვენმა მზემ, ერთი უკეთესი სანახავი კაცის თვალს აღარა ენახვებოდა. წითელსა ტაიჭსა იჯდა; ქარქამ ხილფითა, ოქროთა მოჭედი-

– 10 –

ლი, წელთა ერტყნეს. კაცს მისი შეხედვა განალიგებდა. სუმბულნი (წვერ-ულვაში) ახლად აშლოდეს, ვარჯნი (თავის თმა) თხემთა დაშლოდეს გარე მოცვითა. ვარდნი სანდომად გაშლოდეს. ტან-კვიპაროზი გმირ-ფალავნურად აღზრდოდეს... ყოველის კეთილით და ხელმწიფურის ქცევა-მცოდინარობით სრულიყო. უცხოთაგანაც დიდად სატრფიალო და საყვარელი იყო“.

ტფილისსა და თელავში ერეკლეს ჰქონდა სასახლეები. თელავში მყოფობის დროს მას უყვარდა სასახლის ეზოში, მუხის ქვეშ მოსვენება და ამ დროს იგი ისმენდა საჩივრებს. მართლ-მსაჯულობა მას მეტად უყვარდა. თუმცა ჰყვანდა მსაჯულები და მსაჯულთ-უზუგესები, ვითარცა გამოჩენილი სოლომონ ლეონიძე, მაგრამ მაინც თვითონაც ასამართლებდა ყველას, ვინც კი მას მიჰმართავდა. ხოლო მასთან მისვლის ნება ყველას ჰქონდა, განურჩევლად წოდებისა და შთამომამვლობისა. გლეხისა და თავადისთვისაც მისი კარი ყოველთვის ღია იყო. ვის არ ახსოვს ის ამბავი, ფშავ-ხევსურთ ერეკლეს რომ კაცი გა-

მოუგზავნეს (1795 წელს) და დააბარეს: „აგრე იარე მცხეთამდის. ბატონთან რომ მიხვალ, მიესალამე. ბატონი გაგიცინებს. მისი სიცილი ჩვენი ერის ბედნიერებაა; ჩვენი აჯა მოახსენე, ხოლო ნუ ჩაახველებ, ბატონს ეწყინება. მოახსენე, სიბერეს ნუ შეუშინდება. გაშალოს დროშა მძლეველი“ და სხვ. თვით ფულზედაც კი მეფემ გამოახატვინა სასწორი ნიშნად

– 11 –

იმისა, რომ მისნი ქვეშევრდომნი დაცულნი არიან უმართლოებისაგან. ერთი საჩივრის გამო, რომლის გასარჩევად მეფეს არ ეცალა, ერეკლე სწერს მსაჯულებს: „ბატონო მსაჯულნო! ეს საჩივარი განიხილეთ ფთხილად და მოწიწებით, გამოიძიეთ და გამოიკვლიეთ ყოველივე, რომ რამე უბედურება არ დატრიალდეს...“

ერეკლეს ზრუნვა ერის გასანათლებლად.

ერეკლე ერთი იმ მეფეთაგანი იყო, რომელსაც უყვარდა გარს ჰხვეოდა ქვეყნისათვის თავდადებული და წარჩინებული კაცები. ამგვარნი პირნი იყვნენ, მაგ., დიდად განათლებული ანტონი I, კათალიკოსი, სოლომონ ლეონიძე და მრ. სხვანი. თუმცა სახელმწიფოს მოურნეობა განაწილებული მქონდა, მაგრამ ზედამხედველობა სახელმწიფოს ყოველ საქმეში – სარდლობა იგი, თუ ხალხის განათლება, მართლ-მსაჯულება და ეკკლესიის წარმართვა – თვითონ ებარა. ბუტკოვი ამბობს, რომ, თუმცა ერეკლეს ნიჭიერი მმართველები ჰყვანდა, მაგრამ მაინც იგი ყოველ საქმეში იღებდა მონაწილეობასო, სახელმწიფოს შენობის უზენაესი საზრისი, მოსამართავი და კვალში ჩასაგდები საჭე მარტო მას ეპყრა ხელშიო, იგი მუდამ იმის ზრუნვასა და ფიქრში იყო, რომ საქართველოში შემოეღო ევროპიული წეს-წყობილობა და თვისი

– 12 –

ერი ევროპიულად გაენათლებინაო. ამ მხრივ საყურადღებოა თვით ლეონიძის მოწმობა. იგი ამბობს: „ერეკლე თავი გამგებელი იყო, ყოველთათვის საზოგადო მამა, მხნე მამა, ქვეყნის სიმდიდრე, ძლიერთა ძალი, ბრძენთა გონიერება, ერთა გვირგვინი, მხედართ მთავარი, სახელმწიფო ზრდილობის საუნჯე, ობოლთა მზრდელი, მტერთა მომგერებელი მკლავი, შრომის მოყვარე გვამი, სიამაყე და დიდება ქართ-

ველა, თავზარ დამცემი სპარსთა, ოსმალთა და კავკასიის ერთა, კაცი, რომლის ხელმწიფური ქცევა ყოველ ქართულს ოჯახში შეიქმნა სადიდებელი, რომლის სადღეგრძელოდ ყოველს ოჯახში ისმოდა სადღეგრძელო-სადიდებელი, რომლის ტახტზედ ჯდომით საქარველო იდიდა, ამაღლდა, გაბედნიერდა. ერეკლეს მეოხებით ცანი ქუხილით გრგვინვიდენ ძალსა საქართველოსასა, სფერა ქვეყნისა ძრწოდა ფერხთა ქვეშე მისთა“.

ეს გაზვიადებად არ მოგვეჩვენება, თუ მოვიგონებთ ლეკების ბეჭითისა და ხიშერხის საზოგადოებათა წერილს, ერეკლისადმი წარმოგზავნილს. ლეკნი სწერენ მეფეს: „შენი დიდება გავრცელდა ხალხში შენის მართლ-მოყვარეობითა და მოწყალებით. საუკუნო ჰყოს ღმერთმან შენი სამეფო. ღმერთმა აღგისრულოს ყოველი წადილი და მისწრაფება ამიერიდგან უკუნისამდე. ვინც ჩვენგან მშვიდობას დაარღვევს და შენს წინააღმდეგ იმოქმედებს, დიდად დაისჯება“ (акты арх. ком. ტ. I, გვ. 77).

– 13 –

ერეკლეს მეოხებით საქართველოში ბევრგან გაიმართა სკოლები, სემინარიები, დაარსდა სტამბა, გაყვანილ იქმნა არხები, დაარსდა თოფხანა, ზარაფხანა და სხვ. 1762 წელს ერეკლე სწერს ნეკრესის მაღალგანათლებულ ეპისკოპოსს დოსითეოსს: „იცოდეთ, მე ძლიერ მესიამოვნება, თუ თქვენ არ მოაკლებთ მეცადინეობას სკოლის წარმატებასაო. შემატყობინეთ, რა მდგომარეობაშია, როგორ წარიმართვის სასწავლებელი“. ამავე დროს გამოიცა საყოველთაო განკარგულება: „მღვდელობა არ მიეცეს იმას, რომელსაც არ უსწავლია საკმაოდ, რომელსაც სახარების წაკითხვა საყდარში კარგად არ შეუძლია; ეპისკოპოსნი მოვალენი არიან, რათა თავიანთ სამწყსოთ ასწავლონ წერა-კითხვა“. ერეკლე იყო თავი ანუ, როგორც უცხოელნი ამბობენ, „მეცენატი“ განათლებისა. ამ დროს დაიბადნენ მრავალნი მოღვაწენი, გუნდნი პოეტთა, ორატორთა, ისტორიკოსთა, ფილოსოფოსთა და სხვ. „ისტორიკოსის ბესიკ გაბაშვილის სატირაო, ამბობს ბროსე, ბასრია, ვითარცა შუბის წვერი, მისი რომანსები სინაზე-სინარნართა და გრძნობით სავსენი არიანო“.

ამ მოძრაობამ დაჰბადა ერში დიდი სიყვარული მამულისშვილობისა და მეფის მოყვარეობისა.

არა არს-რა ესრედ ტკბილი,

ვით მამულის სიყვარული-ო.

ამბობს დიდად განათლებული დოსითეოზი, ის დოსითეოზი, რექტორი თელავის სემინარიისა, რო-

მელიც ასე ამკობს ერეკლეს: „სარგებლობა მეცნიერებისა არ დაფარულ არს ყოვლად ბრძნისა მხედველობისაგან კეთილ-მსახურისა მეფისა ჩვენისა ერეკლე მეორის. ყოველი ესე ყვავილოვნება მეცნიერებისა შემოკრებულ არს გუგასა შინა განათლებული-სა თვალისა მისისათა. ერეკლემ თვს დღეგრძელ მეფობის დროს სცნო, თუ რაგვარი ბედნიერება გამოვალს მეცნიერების შესწავლისაგან და ამიტომაც ისურვა ამ სასწავლებლის დაარსება და ხალხის განათლება, ინება ქართველთა განშვენება, განსვენება და გამდიდრება, არა ვითარცა მონათა, არამედ ვითარცა საყვარელ შვილთა. სიბრძნითა და მეცნიერებით გადმოჰყვენს ერზედ თვს ხელმწიფებრივ მოწყალებასა და მფარველობას. ვინ იქნება ისეთი გულქვა, რომ ამ კაცთ-მოყვარე ხელმწიფის ერთგული ტყვე არ იქმნას! უნდა ვმადლობდეთ მეფეს და ვახარებდეთ ჩვენის წარმატებით“.

ერეკლეს სახელი და ზავთი

ერეკლეს ზავთი და სახელი შორეულ ქვეყნებშიაც განითქვა. თვით ქართველებმა იგი დაადარეს მთელს კახეთს და „პატარა კახი“ დაარქვეს. ლეონიძე ამბობს, რომ ერეკლეს გამირული მოქმედება პრუსიის მეფეს ფრიდრიხ დიდს აკვირვებდაო. ერეკლეს ხმლის კვეთა, მისი ზავთიანი სიტყვა გრგვინავდა სა-

ქართველოს გარშემო მცხოვრებ ერთა შორის. ინდოეთის გამირი ერეკლე, თანამხედარი შაჰნადირისა, რომლის წინაშე პირქვე ემხოზოდნენ მეფენი და მთავარნი, არ შეუშინდა ამ ყენს, რომელიც ავალებდა მას მაჰმადიანობის მიღებას, და უშიშრად უთხრა: „ჩემი სიკვდილი შეგიძლიან და ეს კი არ შეგიძლიან, რომ მე ქრისტე მაგმობინო, არას მიზეზით ჩემი გათათრება არ იქნება“. ამისთანა მრისხანე პასუხის გამო მრისხანე შაჰნადირმა თავი კი არ გააგდებინა „პატარა კახს“, არამედ ლმობიერად უთხრა: „ნუ გეშინიან, მე შენ მაგაზედ ძალას არ დაგატანო“.

აი ამ პატარა კახისა, ამ ლომგულის მეფის შიში ჰქონდათ მეზობელ ხალხებს. მეტადრე შიშობდნენ ერანელნი. ომან მდივან-ბეგი სწერს: „ერეკლეს მოუვიდა ფეშქაში და ელჩი თავრიზის ხანისა,

ხოის ხანისა, ურუმის ხანისა, მაყაყის ხანისა, მარადის ხანისა, ზაიაზეთის ფაშისა, ხოლო ყმად მოეცა შამადინ-აღა-ქურთი, ძლიერი კაცი და მრავალთა ქურთთა მეპატრონე, აგრეთვე შორაგელის სულთანი ყარამან მოვიდა და მოერთვა ყმად ყოვლითა შორაგელისა ხალხით და მამულითა. და ესოდენ გაძლიერდა ერევანს ყოფნის ჟამსა მეფე ერეკლე, რომელ ელოდენ ერანელნი უთუოდ გახელმწიფდება და ერანის ნაწილებსაც დაიჭერსო, ვინაიდგან ჰქონდათ ცნობა ნადირ-შაჰთან მყოფობითა და ესმოდათ მარადის სიმხნე მისი და ვერც არავის ჰხედვიდნენ მოპირდაპირედ ერეკლე მეფისა, ამისთვის დიდად ჰფიქ-

– 16 –

რობდნენ და ყოველთვის ელოდდენ, რომ ერანისკენ წამოვაო“.

მაგრამ ერეკლე არ წავიდა ერანისკენ, არამედ ქარიმხანს დაეხმარა, რომ იგი გაყეენებულიყო სპარსეთში. ამის შემდეგ ერეკლე მოსვენებას არ აძლევდა ოსმალებს, ჰსურდა სამცხეში მშვიდობიანობა დაემყარებინა, და ათაბაგი სულიეიმან ფაშა დაესაჯა. ოსმალეთის ხონთქარს გაუჭირდა საქმე და ყაენს გაუგზავნა ელჩი და შეუთვალა: „თუმცა ჩვენსა და თქვენში არს მშვიდობა და ზავ გვიყოფიეს, გარნა აგიშვიათ ერთი ლომი საქართველოს მეფე ირაკლი და აოხრებს მარადის ქვეყნებსა ჩემსა და მის გამო იხარჯვის ჩემგან არა მცირედი ხაზინანი, რომლისათვის მაქვს განცხადება მეგობრობისადმი თქვენისა, რათა დააყენოთ იგი ესე ვითარისაგან მძლავრებისა“.

მსმენელი ამისი ქარიმხან ეტყოდა ვეზირთა თვისთა და ადირბეჯანის ხანებს, რომელნიც აბეზღედენ ერეკლეს: „შეჰხედეთ მეფე ერეკლეს. მე მეფე ერეკლე როგორ არ უნდა მიყვარდეს, რაც ჩემთვის უმსახურნია. ამას გარდა ეს უმეტესი ჩემი დიდება არის, რომ ხვანთქარი დააჩოქა და ჩემთან აჩივლებსო. ამისთანა კაცი ერანის ხელმწიფისაგან დიდად პატივ-საცემელ არისო“. ამისათვის ქარიმ-ხანმა მეფეს განუახლა სიყვარული და მოსწერა წიგნი და წარმოუგზავნა ხრმალი და ცხენი ოქროს იარაღის აღკაზმულობითა.

ერეკლეს ომები.

თავის სიცოცხლეში ერეკლეს გადაუხდია 64 დიდი ომი და, თითქმის ამდენივე ჯერ გაუმარჯვნია წვრილ-წვრილ შეტაკებაში. საკვირველი ის არის, რომ ამ ომებში ერეკლეს არც ერთი ჭრილობა არ მიუღია. მეფე თუმცა სულ მუდამ მოწინავე ლაშ-

ქარში იყო და მოწინავეთა შორის იბრძოდა, მაგრამ მაინც მტრის ტყვია და ხმალი ვერ მიეკარა მას. ისე უვნებლად გამოდის ერეკლე ბრძოლის ველიდამ, რომ უნებლიედ იჯერებ მას ჰფარავს განგების იდუმალი ძალაო. ისიც გასაკვირველია, რომ ამდენ ომებში ერეკლეს მარტო ორჯელ დაუმარცხდა – ერთხელ, როდესაც იგი, მოკავშირეთა ღალატის გამო, დაამარცხა აჯი-ჩალაბმა და მეორედ, როდესაც ტფილისს შემოესია ალა-მაჰმად-ხანი 70,000 მეომარით.

ერეკლე ჯერ ისევ 13 – 14 წლი ჭაბუკი იყო, როდესაც მამა მისმა იგი დანიშნა სარდლად კახეთის ჯარისა. ამ დროიდგან მას აღარ დაუტოვებია ეს ლაშქარი. ჯერ ისევ 14 წლისა იყო ერეკლე, როდესაც შემუსრა ლეკთა ჯარი ქიზიყის ბოლოში. ამის შემდეგ ერეკლეს აღარ დაუსვენია და ამის შემდეგ ეს გმირი ჭაბუკი შეიქმნა ნუგემ-იმედად ყოველის ქართველისა. მეფე ერეკლე მთლად გაიტაცა იმ აზრმა, რომ როგორმე განდევნოს სამშობლოდგან მისნი მტერნი – ოსმალნი, სპარსნი და ლეკნი. ამ დროს ლეკნი ოსმალთა შემწენი იყვნენ. იგინი დასტა–დასტა

– 18 –

გამოდოდნენ მთების ბილიკებიდგან ქვეყნის წვა-ბუგვით ახალციხის ფაშასთაწ მიიპარებოდნენ. ლეკების მოთავე იყო მათი ბელადი მალაჩი, მაგრამ ერეკლესაც, როგორც ვსთქვით, არ ეძინა. დღე-მუდამ იგი სწრთვნიდა თავისს მეომრებს, თავისს „ვეშაპებს“ და სასტიკ ომს უპირებდა მტრებს. ხალხი მოელოდა რაღაც დიად ამბებს. პოეტი კარგად ახასიათებს ავ დროს და ერეკლეს სულის კვეთებას:

აჰა ივერის ნუგემ–დიდება,
თვისის დროისა გამშვენებელი,
მამაცთა შორის საკვირველება,
პატარა-კახი მეფე ერეკლე!

წარბ შეჭმუხვნილი, ხმალ-ხელ—მოწვდენით
ვაი მას მტერსა, სად აღჩნდებოდა!

ბრძოლა არაგვზედ.

1744 წელს ხონთქარმა გამოგზავნა დიდი ხაზინა და ათაბაგს უსუფ-ფაშას დაავალა ეს ხაზინა ლეკების ბელადის მალაჩისთვის ჩაებარებინა და წარეგზავნა დაღისტანს ლეკთა მოსაწვევად საქართველს დასარბევ-დასაბუგად. მალაჩის, რომელიც ამ დროს ახალციხეში იყო, ჰყვანდა ორი ათასი მეომარი და ერთი ამდენიც ჰყვანდა მის მომხრე სულეიმან ფაშას. ამ

ჯარს წამოუძღვა მალაჩი, გამოიარა ქართლი, და ჰსურდა არაგვის ხეობიდან დაღისტანს წასულიყო. სცნო-

- 19 -

რა ეს ამბავი ერეკლემ, აღარ დაიხანა და სისწრაფით გამოეშურა, რომ შეუკრას გზა გალაღებულს მალაჩის. ერეკლეს მაშინ ჰყვანდა ათასი მეომარი. იგი მტერს ჩაუსაფრდა არაგვის მარცხენა ნაპირას, საგურამოში. მტერი უშიშრად მოდიოდა, რადგან ქართლის ჯარები ამ დროს სხვა ადგილებში იდგნენ. დილა თენდებოდა, ლეკებმა იწყეს არაგვში გაცურვა. ერეკლე გამოუხტა სამალავიდგან და ეკვეთა მტერს, რომელიც უკანვე გაბრუნდა და არაგვის მეორე ნაპირზედ სანგალი შეჰკრა. ერეკლემ აღარ დაახანა. გასცურა არაგვი და მიესია მტრის ბანაკს. მეფის პირველმავე ტყვიამ სული გააყრევინა მალაჩის. ლეკ-ოსმალნი შეშინდნენ და მუხრანისაკენ გაიქცნენ. ქართველები ფეხდაფეხ მისდევდნენ მათ, ჰკაფავდნენ და ლეწავდნენ წუნკალებს, რომელთა მცირე დასტამ ძლივს-ღა მიაღწია ახალციხემდე. აი ხალხის სიმღერა ამ ამბავის შესახებ:

ერეკლე ბატონიშვილი
განა უბრალო კახია:
საგურამოში ლეკისა
ჯარი მარტომან გახია.

ერეკლეს ლაშქრობათა შორის ყველაზედ შესანიშნავია გალაშქრება ხარგვირაბის ციხის ასაღებად (1749 წ.) ყარათაფის ომი (1750 წ.), ომი ჭარს (1770 წ. 20 აპრ.) და სხ. ამ ომების შესახებ დაწვრილებითი ცნობები მოიპოვება ჩვენს „საქართვე-

- 20 -

ლოს ისტორიაში“ (გვ. 441 – 454), ხოლო აქ არ შეგვიძლია არ მოვიხსენიოთ გენიოსური და გმირული ბრძოლა პატარა კახისა აზატ-ხანთან.

ბრძოლა აზატ-ხანთან.

გამოჩენილი ნადირ-შაის სარდალი აზატ-ხან, რომელსაც გაყეენება ჰსურდა, შემოვიდა აღირ-ბეჟანის ქვეყანაში 40,000 მეომრით და ერთი დიდი რაზმი შემოუსია ერევნის სახანოს, რომელიც საქართველოს სამფლობელოდ ითვლებოდა და ყოველ წლივ

იხდიდა 200,000 მანეთ ხარჯს. ამ რაზმმა მოაოხრა ერევნის არე-მარე და ალყა შემოარტყა ერევნის ციხესაც. ერევნელებმა, როგორც ერეკლეს ქვეშევრდომებმა, შეატყობინეს მეფეს თავისიგაჭირვება. ერეკლემ ფიცხლავ შემოიკრიბა 5,000 მეომარი და ერევანს „გადაფრინდა“. აზატ-ხანის რაზმი მოეცალა ერევანს, საცა უკვე დიდ სიყმილი იყო; მეფემ დაამკვივნა ყანები, გააღწინა და 10,000 კოდი პური მიაწოდა დამშეულ ერევნელებს, მერე შარურის იალაღებზედ დადგა და აქედგან გაუსია თავისი ჯარი და მოაოხრებინა არეზს აქეთი მხარე. აზატ-ხანი განძვინდა, აღბორგდა და წამოვიდა თავის ჯარით, რომელთაგან 18,000 შუბოსანი იყო. მას ჰქონდა 14 ზარბაზანი, 200 ზამბურაკი. აზატ-ხანმა თავისი რაზმი გააწყო გარნისის ნაპირა., იგი დარწმუნებული

– 21 –

იყო, რომ ერეკლეს მცირე ჯარს გაჟღეჭდა და მერე ქართლსაც დაიპყრობდა. თვით ქართველთა ლაშქარში ბევრნი იყვნენ ისეთნი, რომელთაც გამარჯვების იმედი არა ჰქონდათ და მეფეს ურჩევდნენ დაბრუნებას. მაშინ ერეკლემ თავის ჯარს უთხრა: „იცოდეთ, მე აზატ-ხანის შეუბმელი არ დავსდგები.ამაღამ რომ გავიქცევით, ხვალ გზაზედ მოგვეწევინან, და უნებურად სიკვდილს ნამუსიანი სიკვდილი სჯობს. სიკვდილის შვილები ვართ და ჩვენს გვარსა და სახელს ნუ მოვაყივნებთ“.

მეორე დღეს მტერთან საბრძოლველად ერეკლე გავიდა მხოლოდ 1,500 კაცით, აზატ-ხანიც მალე გამოჩნდა. ქართველებმა მტერი რომ დაინახეს, ყველანი, ერეკლეს ბრძანებისამებრ, დაქვეითდნენ, ცხენიდგან ჩამოხტა თვით ერეკლეც და თავის ლაშქარი ასრე დაარიგა: „სანამდის მე ცხენზედ არ შევჯდე, თქვენ ნურავინ შეხჯდებითო და ვინემდის ჩემი თოფი არ გავარდე,ს მანამდისინ თოფს ნურავინ გააგდებთო“.

შემდეგ ამისა ერეკლე წყნარად გაუძღვა თავის ჯარს. იგი მტრის იმ დასტისაკენ მიდიოდა, რომელიც უფრო დიდი იყო. ქართველნი რომ მიუახლოვდნენ მტერს, აზატ-ხანმა მათ ოთხივ კუთხივ ჯარი შემოახვია: „ყველას ცოცხლებსავე შევიპყრობო“, ჰფიქრობდა იგი. ამ დროს ერთმა წარჩინებულმა ხანმა გამოაქანა ცხენი და იკითხა: „ჰანი ირაკლი ხან (სადაა ერეკლე ხანიო). „მე ვარ ერეკლე მეფეო“, დასმახა მეფემ და თოფს ცეცხლი მისცა. ხანი გადმოვარდა

– 22 –

უსულოდ, ერთბაშად იჭექეს ქართველთა თოფებმა, პირქვე გაეფინა მრავალი მტერი. აღჯდა ერეკლე ცხენზედ. შეაფრინდნენ ცხენებს სხვებიც. იკრეს ხმაღს ხელი და შეუტიეს გაოცებულ მტრებს, რომელნიც ვეღარ დადგნენ და გაიქცნენ. მეფე და მისნი მხედარნი მიჰყვნენ, დაჰკრეს, კაფეს, სრისესგათელე, ჯ გაფანტეს და გააშავეს სახელი გაამაყებულ აზატ-ხანისა, რომელიც არეზს იქით გადიკარგა. გამარჯვებულნი ქართველნი დაბრუნდნენ და შემოალაგეს მტრის ბარგი-ბარხანა: 14 ზარბაზანი, 200 ზამბურაკი თავისის ასის აქლემით, მრავალი დროშა, 3,500 კარავი და უთვალავი რიცხვი საქონელი და ტყვე.

ერეკლეს ომი კრწანისში

ქარიმ ყაენის შემდეგ სპარსეთში დიდი არეულობა მოხდა. ეს არეულობა დასრულდა მხოლოდ 1791 წელს, როდესაც აღა-მაჰმად ხან ყაჯარმა, 80 წლის ხადუმმა, სპარსეთის ტახტი დაიჭირა. ამ ყაენმა შეჰკრიბა 100,000 მეომარი, თოფხანა ფრანგებს ჩააბარა და ადირბეჟანის ხანებსა და ერეკლე მეფეს შემოუთვალა დამემორჩილენით, ხარკი და მზევლები გამომიგზავნეთო. ყაენს ჰსურდა ხანები და ერეკლე მეფე ერთად შეეყარა და მათ წინაშე საყაენო გვირგვინი დაედგა თავისს თავზედ. ზოგი ხანი შიშით დამორჩილდა მას, ზოგმა უარი შეუთვალა. უარი

– 23 –

შეუთვალეს აგრეთვე შუშისა და ერევნის ხანებმა, რომელნიც ერეკლეს მოხარკენი იყვნენ (პირველი ყოველ წლივ იხდიდა 120,000 მან., ხოლო მეორე – 200,000). განჯის ხანი ჯავათი, თუმცა მოხარკე იყო ერეკლესი და ყოველ წლივ იხდიდა 50,000 მან., განუდგა მეფეს და ყაენს მიემხრო. ერეკლემაც უკუ-აგდო ყაენის შემოთვლილი. ყაენმა 8,000 მეომარი გამოუსია ერევანს, მაგრამ ეს ჯარი შემუსრა ალექსანდრე ერეკლეს ძემ და განაზნია.

აღა-მაჰმად-ხანი სწრაფის სიარულით მოადგა შუშის ციხეს, მაგრამ იგი ფრიად გამაგრებული იყო და ამიტომ ყაენი აიყარა და განჯით ტფილისზედ გამოემურა 70,000 მხედრობით.

ყოველივე ეს ისე სწრაფათ დამოულოდნელად მოხდა, რომ ერეკლემ ვერ მოასწრო თავისის მხედრობის შემოკრება. ამ დროს ერეკლეს კაი ძალი ლაშქარი ჰყავდა. თვით ერეკლეს წერილიდგან სჩანს, რომ 16 ივნ. 1795 წელს მარტო თუმ-ფშავ-ხევსუ-

რეთში უნდა შემოკრებილიყო 40,000 მეომარი, თეიმურაზ ბატონიშვილის მოწმობით, ალა-მაჰმად-ხანის საბრძოლველად ყოველ ბატონიშვილს თავის საუფლისწულოდამ უნდა მოეყვანა 10,000 მეომარი. მაგრამ ეს ჯარი ვერ შემოიკრიბა დროიანად. ყაენი 10 ენკენისთვის 1795 წელს კრწანისის მხრით ტფილისს მოადგა, მაგრამ ამის შემდეგ თუ რა მოხდა, ამის შესახებ სიტყვა დავუთმოთ თანამედროვეს –

– 24 –

ბატონიშვილს თეიმურაზს ¹⁾, ერეკლეს განუყრელს თანამხლებელს, შემდეგში ბროსეს მასწავლებელს და წევრს სამეცნიერო აკადემიისას.

„... დღესა ორშაბათსა, ათსა რიცხვსა სექტემბრისასა (1795 წ.) ბრძოლა უყო მეფის ძემან დავით მეწინავეთა ალა-მაჰმადისათა ველსა ზედა კრწანისისასა მეწინავითა თვისითა მხედრობითა და ჰყვაცა თვისთანა იმერთა მხედარნი მცირეოდენიცა. და ხუცესი წერეთელი ზურაბ, და სარდალი მემარჯვენე ქართლისა ჯარისა ამილახვარი ოთარი, იოანე მუხრანის ბატონი თავადი მემარცხენე სარდარი, ქიზიყის მოურავი და თავადი ზაქარია ანდრონიკას შვილი. ფრიად მხნედ ბრძოდეს სპარსთა მეწინავეთა და აოტნეს იგინი და მრავალნი სპარსნი მოსრნეს მას დღესა შინა.

ხოლო დღესა სამშაბათსა ია რიცხვსა ენკენის-თვისასა განვიდა თვით მეფე ყოვლითა მხედრობითა თვისითა (7,000-მდე კაცითა) ბრძოლად სპარსთა. და დაადგინა მხედრობანი თვისნი დასასრულსა სეიდაბადის ბალისა და განჰყვა იგინი ხუთ ნაწილად:

¹⁾ თეიმურაზის მემუარები ამ ბრძოლის შესახებ იხ. Chronidu Geotginne-ში (ბროსეს 1833 წლის გამოცემა პარიჟში) და იგივე სიტყვა-სიტყვით 1890 წლის „ივერიის“ №№-ებში: 51, 52, 53, 54, 55, 56. არტემ არარატელის მოთხრობა შესახებ ტფილისის აოხრებისა და ერეკლეს უნუგეშო მდგომარეობისა შემდეგ ქალაქის დაპყრობისა მოგონილ თხზულებად აღმოჩნდა (იხ. „ნოვოე ობოზრენიე“ 1892 წლ.).

– 25 –

ა) მარჯვენასა მხარესა დაადგინა შვილის-შვილი თვისი დავით, რომელიცა ზემოთ გზით ტფილისიდან შემოვალს და გზასა მას შეეყრებიან გზანი სოლოლაკის და ტაბახმელისანი და ეგრეთვე სეიდაბათსაცა საშვალცა გარდმოვლის ყორჩიშვილის კერძო მიყოლით გზად იწრო და შეეყრების იგიცა ქვემოსა გზასა ტფილისისასა. ხოლო შუათა ამათ გზათა და ადგილთა მიდამონი ყოველნივე კლდიერნი,

მთიურნი და იწრონი არიან. დასდგა მუნ პირისპირ მტერთა დავით და დასცვნა ყოველნივე გზანი კანონიერად. და აქვდა თვისთანა ნაწილიცა არტილერიისა – ექვსი საშუალო და წვრილნი ზარბაზანნი ცეცხლ სასროლნი.

ბ) მეწინავედ განაწესა მხედრობანი რჩეულნი, რომელთაცა მძღვნად ჰყო შვილის-შვილი თვისი იოანე. მარცხენა კერძი მისცა იოანე მუხრანის ბატონსა.

გ და დ) კვალად ქმნა ორნი სხვანი გუნდნი და დაადგინნა მხედართ-მძღვანად ერისა – მეფის ძე მახტანგ. მეორე მისცა მძღვანელობასა ქვეშე ამილახურის ოთარისა და დაადგინა იგინი მახლობელ თვისსა, რათა რომელსაცა კერძსა საჭირო იყოს ბრძოლასა შინა, მიაშველოს მუნ იგინი.

ე) ხოლო იმერთა მხედრობანი იყვნეს მძღვანელობასა ქვეშე ზურაბ წერთლისასა. დასდგეს იგინი მარჯვენით კერძო მეფისა.

ყოველთა მხედრობათა მეფისათა იყვნეს ქვეითნიცა და ცხენოსანნიც, დაწესებულ კანონიერად თვის-თვისთა მძღვანთა ხელის ქვეშე.

– 26 –

მაშინ უბრძანა მეფემან, რათა მეწინავენი იგი მხედრობანი განვიდნენ ხევსა მას, სადაცა დგა მეფე მახლობელ მისსა მყოფსა და მყისვე მძღვანებითა მეფის ძის იოანესითა განვიდა მხედრობა ველსა ზედა კრწანისისასა, ხოლო მარცხენით კერძო ხევსა მის პირისა, სადათცა მისწვდებოდა ტყვია ზარბაზნისა მტერთა, დაადგინა მუნ არტილერია და მსუბუქნი ზარბაზანნი იყვნეს ყოველთა შორის მწყობრთა.

ეგრეთვე მეორესა მხარესა მტერთა მხედრობანი განაწყევნა ალა-მაჰმად-ხანმან, რომელნიცა ადგილნი გამოურჩია მათ სარგებლად და დაადგინა მათ ზედ ათოთხმეტნი სხვანი და სხვანი დიდდიდნი მწყობრნი, რომელთა შორის აქვნიდეს ზარბაზანი და ზამბურაკნი საკმაონი.

აღმოვიდეს მაღალთა ზედა გორათა სოღალუხისა, ყაენებადისა, თელეთისა, კრწანისისა და გარემოთა მისთასა მხედრობანი სპარსთანი და მომართეს მხედართა ქართველთასა. მაშინ მოიგონა ღონე საკვირველი ალა-მაჰმად-ხანმან: ჰყვეს მას მარადის თავისთანა განუშორებლად მხედარნი შინაგანთაგან თურქმანთა, მომიზდულნი კაცნი ექვსი ათასნი, რომელნიცა არა ეგრეთ მოყვარე არიან სპარსთა და არცა სპარსნი მათნი არიან მოყვარენი, არამედ სძულთ მათ ფრიად ურთი ერთი... (ამათ დაავალაო ყაენმა დახოცვა მათი, რომელნიც ბრძოლის ველს გამოე-

„იწყეს ბრძოლა დილასა შუალამიდგან მეშვი-
დესა ჟამსა და ბრძოდეს მეწინავენი მხედარნი მეფი-
სანი საკვირველად. მაშინ მიაშველნა მეფემან კვალად
მე თვისი ვახტანგ მეწინავეთა მხედრობათა და სხვა-
თაგანცა გუნდთა აღმორჩეული მებრძოლნი. შეუბ-
დეს სპარსთა მხედრობასა მაღალთა მათ კლდიერთა
გორათა და მათთა ზედა და ბრძოდეს მათ ესრეთი-
თა სიმხნითა, რომელ კნინდადა მისდრიკნეს მხედ-
რობანი სპარსთანი სივლტოლად.

კვალვდ მცხოვრებთაგან ტფილისისათა გამორ-
ჩეულ იქმნეს კაცნი მამაცნი და მარჯვენი, რომელ-
თაც აღირჩიეს წინამძღოლად თვისად კაცი ვინმე
მსახიობი, რომელსა საზანდრად უხმობენ. ეს იყო
ერთი წარჩინებულთა მესაკრავეთა და მსახიობთაგან
მეფისათა, მუსიყი და კომედიანტი, და ესე იყო უფ-
როსი მსახიობთა და ცნობილი. იყო გვარეულობითა
და სარწმუნოებითაცა ქართველი, რომელსაცა სა-
ხელსდებენ მაჩაბელად. ესე მოუძღვა გუნდსა ტფი-
ლისელთასა მტერთა მიმართ, და ეპყრა ხელთა მის-
თა ბარბითი, ე. ი. დაირა და უკრავდა მას ზედა
შადიანსა, ე. ი. ხმასა მას, რომელსა ლხინსა შინა
დაუკვრენ, ჟამსა შინა უმეტეს სიხარულისასა, ვინა-
იდგან ხმა ესე განამხიარულებს მსმენელთა. მბრძო-
ლნი ესე იყვნეს მკვირცხლნი და მიმართეს ქვეითთა
ამათ და ბრძოდეს მტერთა ფიცხელად და შველო-
და გუნდსა მას ფშავ-ხევსურთა არაგველთა და ქი-
ზიყელთასა. და ჰყვეს მათ ატაკა მტერთა მიმართ

და მიაწივნეს ვიდრე დროშებამდე აღა-მაჰმად-ხანისა
და მოსტაცნეს დროშანი რაოდენნიმე მხედართა აღა-
მაჰმად-ხანასათა და მრავალნი სპარსთაგანნი მოსწ-
ყვიტნეს წინაშე მისსა. იხილა-რა აღა-მაჰმად-ხანმან
სიმხნე ესე ვითარი ქართველთა მხედრობისა, განუ-
კვირდა ფრიად და იტყოდა: „სიყრმითგან ჩემით,
ვიდრე აქამომდე, დამიყოფიეს ბრძოლას შინა და
არასადა მიხილავს მე წინააღმდეგნი, ვითარ ესე კა-
ცნი ჩემდა მიმართ ჰყოფენ ბრძოლასა“.

ამათ ყაჯარმა შემოახვია დასვენებული ურიც-
ხვი ჯარი, ესენი იბრძოდნენ სიმხნითა უაღმატებუ-
ლესითა, გასწირნეს თავნი თვისნი და შეიწირნეს
მსხვერპლად საყვარელისა მამულისა და წინაშე მე-
ფისა თვისისა სახელოვნად დასთხიმს სისხლნი თვისნი.
იხილა-რა მეფემან სიმხნელები ესე ბრძოლისა,

რაოდენნიცა ძალ-ედვა და ჰყვეს მხედარნი, მიაშველ-
ნა. უმრავლესნი და კნინლა სრულიად მოსწყვიდნე-
ბოდეს და მცირეოდენი-ლა განერინის. გაგრძელდა
ბრძოლა ესე დილისა დაწყებიდგან შვიდის ჟამით ვი-
დრე საღამოს მეხუთის ჟამამდე. თუმცა-ლა მეფესა
კვალად არა ნებავდა უკუნ ქცევა, არამედ მახლო-
ბელთა მისთა მოახსენეს რჩევით, რათამცა მოარი-
დოს მეფემან და თავი თვისი სიკვდილსა და განსა-
ცდელსა. ეტყოდეს მეფესა: „უწყის ყოველმან სკიპ-
ტრისა თქვენისა ქვეშ მყოფმან სიმხნე და გულოვ-
ნება თქვენი რომელ არა რიდებთ თავსა თქვენსა
სიკვდილსა ერისათვის შენისა და მსხვერპლი ექმნები

– 29 –

მამულსა საყვარელსა, მაგრამ თუ სადამე გეწიოს შენ
ძვირი ანუ ბოროტი რადმე, უმეტეს განლადდენ
მტერნი და უყოფენ ძვირსა ქვეყანასა ჩვენსა.“ თუმ-
ცა-ლა მოახსენებდეს მეფესა ესრეთ, გარნა კვალად
იმყოფებოდა მუნვე.

ხოლო მხარესა მას, რომელსაცა სდგა მეფის ძე
დავით, ოდეს იგი იბრძოდეს სპარსნი და ქართველნი
ურთიერთსა, აღა მაჰმად-ხანმან მიგზავნა მას ზედა
მხედრობა ცხენოსანნი სამი-ათასი რჩეულნი მეტრ-
ძოლნი, არამედ ჰსძლო მათ მეფის ძემან დავით და
იოტნა იგინი ვიდრე მხედრობამდე სპარსთა და თვით
ეგრევე სცვიდა მითვალულსა მისსა მხარესა. მაშინ
სპარსთა შეუკრეს გზანი უკანით კერძო მეფის ძეთა
ვახტანგ და იოანეს, რათამცა შეიპყრან იგინი. მაგ-
რამ სიბრძნითა თვისითა განაპნეს მათ მხედრობანი
მტერთანი და ესრეთ მოვიდეს მეფისა მიმართ დაშ-
თომილითა მათისა მხედართა, რომელთაცა მოეწ-
ყვიდნეს მრავალნი სპარსთაგანნი და თვით მეფის ძე-
ნიცა განზასრულ იყვნენ სრულიად სისხლსა შინა.
მაშინ მიეახლნენ სპარსნი, სადა იგი იყოფოდა მეფე
და მომართეს აღმატებულითა ძლიერებითა და კნინ-
ლად მოჰკვლიდეს მეფესა ანუ შეიპყრობდეს, უკე-
თუ შვილის-შვილი ამ მეფისა იოანე არა იყომცა
მუნ. ეკვეთა მეფის ძე იოანე მახლობელ პაპისა მი-
სისა მოსულთა სპარსთა და უკუნ აქცივნა და განა-
რინა ხელთაგან მათთა მეფე. ვითარმცა იხილა აღა-
მაჰმად-ხანმან უკუნქცევა მეფისა, მოუწოდა მისივე

– 30 –

სხვათა ჯართა შესვენებულთა თვისთა მხედრობათა და
მიმართა მეფესა და შეუდგა უკანა დიდისა ძლიერე-
ბითა და თუმცა ტფილისის ციხით ჰსცემდეს ზარ-
ბაზნებითა მხედრობასა სპარსისა, ვინაიდგან ალაღუა

ვინმე უფროსთაგან ტფილისის ციხისა ფრიად მხნედ იყო მას ჟამსა შინა და ზევითგან მაღალთა მათ მთათა კლდეერთა ზედა მდგომრისა ტფილისის ციხით სეიდაბადის გარდმოსავალთა გზათა ზედა ესროდა სპარსთა, რათა ვერა უძლონ შემოსვლა ტფილისს, და მრავალნი სპარსნი აღწყვიტეს, არამედ შემოვიდეს ტფილისსა შინა, რომელიცა ყოვლითურთ განუმაგრებელ იყო. არცა იყვნეს მხედრობანი მას შინა, არცა მოქალაქეთა ერნი სრულიად ქალაქისა მის. და ოდეს შემოვიდა მხედრობა სპარსთა ქალაქად, მეფე განვიდა ქალაქის ხიდსა ზედა ავლაბრისასა და განემგზავრა არაგვისა კერძოსა.

მოსწყდეს მის ბრძოლასა შინა სპარსნი უმეტეს რვა ათასთა, *) ხოლო მხედრობისაგან მეფისათა მცირეოდენ-ლა დაეტევნეს. ხოლო თავადთაგან მეფისათა მოსწყდეს თავადი აბაშიძე იოანე, ძე ნიკოლოზ დიამბეგისა, რომელიცა იყო მახლობელი ნათესავი მეფისა ირაკლისა დედისა კერძოთი, თავადი გურამიშვილი გიორგი ქუმელად სახელდებული და ესე იყო ერთი უპირველესი მოხელეთაგანი არტილერიი-

*) და სულ-კი 13,000 სპარსთა მხედარი მოკლულ იქმნა ქართველთა ჯარისა და მოქალაქეთაგან.

სა და მეცნიერი არტილერიისა ხელოვნობის, მოიკლა მუნვე გაბრიელ მაიორი არტილერიისა, კაცი ფრიად მხნე და განსწავლული. ესენი ფრიად საყვარელ და პატივცემულ იყვნეს მეფისა. ესენი ყოვლითა მოზარბაზნეებითა თვისითა მოსწყდეს ერთობრივ ზარბაზანთა თვისთა თანა, კვალად მოსწყდეს სხვანიცა ჩინებულთაგანიცა, კაცნი მხნენი. გარდა მეზრძოლთაგანნი ეგეოდენნი მოსწყდეს, რომელ ოდეს განვიდა ტფილისით მეფე, გაჰყვეს უკვე მხოლოდ კაცნი ვითარ ას-ორმოც-და-ათნი და უმრავლესნი მათნი იყვნეს და დაკოდილნი. ხოლო ოდეს განვიდა მეფე ტფილისით, განუტევა მეფე იმერეთისა სოლომონ სამეფოდ თვისად. იბრძოლეს მხედრობათაცა მისთა მტერთა მიმართ სახელოვნად. არამედ უკანასკნელ, ოდეს იგი მეფე სოლომონ წარემართა გზასა თვისსა, მაშინ უცნობად მისსა განეყენეს მის მხედრობისაგან კაცნი რაოდენნიმე; ჰგონებდა წინარე წარსვლასა მათსა, გარნა დაადგრენ იგინი ადგილსა დაფარულსა უკანით და ოდეს განეშორა მათ მეფე, იწყეს მათ ავაზაკებრივ მოქმედებად.

მეფის ძე დავით გუნდითა თვისითა ჰსდგა მასვე ადგილსა ვიდრე მახლობლად ჟამადმდე მწუხრისა და რავდენ გზისცა მივიდეს მას ზედა სპარსნი, მარადის სძლია მათ და უკუნაქცივნა, ხოლო იხილა-რა,

რომელ აღივსო ტფილისი მხედრობითა სპარსითა და მეფეცა განვიდა ტფილისით, მაშინ იძულებულ იქმნა იგიცა მიქცევად მათათა მათ კლდიერთა და იწროთა

– 32 –

გორათა და დამალნა ზარბაზანნი იგი, რომელნიცა აქვნდა, ხევსა შინა საგუბრისასა, ვინაიდგან შეუძლებელ იყო განვლად ურემთა გზათა მათგან... და ესრედ განარინნა ზარბაზანნი იგი და არა მისცნა ხელთა შინა მტერთა და ეგრეთ იწროთა გზით განვიდა და განემორა მტერთა და დღესა მესამესა მივიდა არაგვსა ზედა მთიულეთს პაპასა თვისსა თანა ირაკლის და იყოფოდა მეფისა თანა განუშორებლად ვიდრე მიქცევამდე ალა-მაჰმად-ხანისა.

მეფე ერეკლე, თეიმურაზის თქმით, იდგა კაიშაურთ კარს. მასთან იყო მისი სახლობა და დიდი მხედრობა. ბატონიშვილები გიორგი და იულონ ქიზიყსა და ქართლში აგროვებდნენ დიდძალს ჯარს, რადგან მეფე ემზადებოდა შებმოდა მტერს, თუ იგი არ დაუბრუნდება ტყვეებს და არ აუნაზღაურებდა ზარალს, ტფილისის აოხრებისა გამო მოხდენილს. მეფე ერეკლემ ალა-მაჰმად-ხანს დესპანად გამოუგზავნა კენკია ავალიშვილი და ითხოვა ზავი და ტყვეთა დაბრუნება, ალა-მაჰმად-ხანს ძლიერ იამა, დიდად დაასაჩუქრა დესპანი და აღუთქვა მეფეს მოთხოვნილის აღსრულება, ხოლო ითხოვა მზეველად ერთი მეფის ძეთაგანი და ანუ შვილის-შვილთაგანი. ერეკლემ მზეველად ამოირჩია ბატონიშვილი დავითი. მაგრამ ეს ზავი ჩაიშალა განჯის ხანის ჯავათის ვერაგობით, ამან შეატყობინა ყაენს, რომ ერეკლეს დიდძალი ჯარი მოუგროვებია და აპირებს მოულოდნელად თავს დაგვესხას და ამოგვწყვიტოსო. ალა მაჰ-

– 33 –

მად ხანი მაშინვე აიყარა და მსწრაფლის სიარულით განივლტო და წავიდა სპარსეთს. იგი იქვე მოკლულ იქმნა დალატით. მას თავი მოჰკვეთეს მისმავე ხელის მოსამსახურებმა და ეს მოკვეთილი თავი წაიღეს ჭარს. ჭარელებმა ყაენის თავი მიაბარეს მიწას. ყაენის გაქცევის შემდეგ ერეკლემ გამოგზავნა ტფილისის ბატონიშვილები ქალაქის ასაშენებლად.

განჯის აღება *)

ოდეს მოიწია გაზაფხული, მეფემან ირაკლი უბრ-

ძანა და წარავლინა ძის ძედ თვისი დავით მეწინავე-
თა მხედრობითა განჯასა ზედა და შეუდგინა მას კვა-
ლად სხვათა მხედრობითა ძე თვისი ალექსანდრე. და
მივიდნენ ესე მეფის ძენი განჯას და აღიდეს ქალაქი
განჯად წელსა 1796-სა, აპრილის 3-სა, დღესა ხუთ-
შაბათსა.

მაშინ იბრეიმხან ყარაბაღისა მოსრულიყო მახ-
ლობლად განჯისა და სდგა ქურაქჩაისა მდინარესა
ზედა, რომელი შორავს განჯას ორისა მილითა, ე.
ი. ათოთხმეტისა ვერსითა. ხოლო ჯავათხან, – ვინაიდ-
გან სასახლეცა თვისი აქვნდა ციხესა შინა და ყო-
ველნი სახლელობანი მისნი ჰყვეს მისთანა, განა-
მაგრნა მან ციხედ. ჰყვეს მას მეციხოვნენი გამოც-

*) თანახმად თეიმურაზ ბატონიშვილის მოთხრობისა.

– 34 –

დილნი და გულოვანნი და აქვნდა საჭმელთა სიმრავ-
ლე და სახმართა ყოველთავე ციხისათა ადრიდგანვე
მზადებულნი. გარე შემოზღულნეს ციხედ მხედრობა-
მან მეფის ძეთამან. ხოლო იხილა-რა ხანმან ყარაბა-
ღისამან იბრეიმ ესე, მოვიდა და დასდგა ერთ კერ-
ძო გარე ქალაქისა განჯისა, ადგილსა, რომელსა
ეწოდების იმამზადა. და არა მოვიდეს ესენი ბრძოლა-
სა ზედა ციხისასა, ვინაიდგან იყვნეს ყარაბაღელნი
ყოველნივე ცხენოსანნი მხედარნი და არა მკვირხცხლ-
ნი და არცა აქვნდათ მათ ზარბაზანნი.

და ვითარცა იხილა განჯის ხანმან სიმცირე მხე-
დრობისა მეფის ძეთა, რომელთაცა შემოეზღულდათ ცი-
ხედ, იდუმალისა კართა გამოვიდა იგი ციხით გან-
თიადისა ჟამსა და ზედა დაესხა მხედრობათა მეფის
ძეთა. მაშინ აღმხედრდეს მეფის ძენი და მიმართეს
მტერთა, ჰსძლეს და შეიპყრნეს იგინი ლტოლვილნი
ციხესა შინა და შეიპყრეს მათგანნი კაცნი სამასნი
და რომელნიმე მათგანნი იყვნეს ლეკნი, მათგანნი,
რომელნიცა მოეყიდნეს ჯავადხანს და ჰყვეს ციხესა
შინა თვისსა თანა. ხოლო ესე ძლევაჲ მეფის ძეთა-
გან განჯელთა იქმნა მაისის 9-სა დღესა შაბათსა.
ვალად სწორსა ზედა მის გამარჯვებისას მაისის
თექვსმეტს, გამოხდეს ციხით უმრავლესნი მხედ-
რობანი და ლეკნიცა მათ თანა. მაშინ დღესა მას
ძლეულ ჰყვნა იგინი მეფის ძემან დავით მცირედითა
მხედრობითა თვისითა და მოიკლა ბრძოლასა მას ში-
ნა არზუმან ვინმე ჩინებული გულოვანი ერთგული,

– 35 –

და დიდად საყვარელი ჯავადხანისა და მხედართ-მძღვა-

ნი მისი. ესე არზუმან იყო სომეხი გვართა და სარწმუნოებითა და იყო იგი ყარაბაღელთა სომეხთაგანი, გარნა ადრიდგანვე მცხოვრები ჯავადხანისა თანა. ხოლო ესე არზუმან მოიკლა ჯულითა მეფის ძის დავითის ბავრაცის მტვირთველის (ალამდარის) გიჟისა მიერ, რომელიცა იყო გვარეულობითა ჩინებულთა ოსთაგან და ესე იყო სიყრმითგანვე აღზრდილი მეფის ძესა დავითსა თანა. და გამოჩინებული გულოვანი იყო ესე. მას დღესა განჯის ციხით გამოსრულთა მათ მებრძოლთაგანნი მრავალნი მოსწყვიტნეს და შეიპყრნეს ცოცხალნი მხედრობამან მეფის ძისამან. და დაშთომილნი მათგანნი სირცხვილეულნი შეივლტნენ ციხესავე შიგა. ხოლო ამას შემდგომ ვიდრე თიბათვის ნახევრამდე ათექვსმეტ გზის მოუხდათ ბრძოლად მეფის ძეთა მხედრობასა და განჯელთა და მარადის იძლივნეს განჯელნი. და მოიკლა მელიქ მანჯუმ, რომელიცა იყო სომეხი, მელირთაგან ჩალაბირთისათა.

ამას შინა მოვიდა ყოვლითა მხედრობითა თვისითა მეფე ირაკლი და ჰყვეს თანა ძენი თვისნი, პირმშო და მემკვიდრე გიორგი და ძის ძენი იოანე და ბაგრატ. აქვნდეს კახთა მხედრობასა ურუმნი მრავალნი საზრდოთა აღსავსენი და კაცნი მებრძოლნი ფრიად რჩეულნი. და აქვნდა სახილველობა მხედრობასა მას და ურუმთა მათთა ფრიად ზარის საცემელი მტერთა. ურუმნი მათნი იყვნეს დიდ (ვითარცა

– 36 –

არს ჩვეულებისამებრ) და ყოველსა ურემსა ებნეს თვითოეულსა ოთხ-ოთხნი კარნი ან კამბეჩნი და თვითოეულსა ურემსა ზედა იყვნეს კაცნი ოროლნი თოფისანი და სრულიად ყოვლითა საჭურველითა მკვირცხლითათა შეჭურვილნი. ხოლო ურემნი იგი იყვნეს ვიდრე რვა ათასამდე (8,000). და აქვნდათ ურემთა ზედა ყოველნივე საჭურველნი მოსახმარებელნი ციხისა აღებისათვის და იარაღნი. და გარდა ამისა ჰყვეს მეფესა სხვანიცა კვალად უმეტესნი მხედარნი ქვევითთაგან და რჩეულთა მხედრობათა ცხენოსანთანი მრავალნი.

ურემთა მათ აქვნდათ განწესებად თვისი – თუ ვითარ და სადა, რომელსა კერძოსა შემთხვევისამებრ წინააღმდეგომისა და ადგილისა დასდგებოდეს იგინი ბრძოლისა ჟამსა და თვითოეული კაცი ურემისა მის წარვიდოდეს ბრძოლად პირის პირ მტერთა. ხოლო თვითოეულ დადგრებოდა ურემსა თვისსა და ოდესცა დაშვრებოდეს ბრძოლისაგან ბრძანებისამებრ მხედართ-მძღვანთა თვისთათა მოიქცეოდეს ურემთა მიმართ და სხვანი შესვენებულნი ურემთა მყოფნი მივი-

დოდეს ბრძოლად. გარნა არცა ერთსა მეზრძოლთა-
განსა ძალ ედვა თავით თვისით მიქცევა ანუ უკუნ-
ქცევათ თვინიერ ბრძანებისა უფროსთა თვისთა მა-
შინ, ოდესცა უბრძანებდეს მათ მხედართ-მძღვანი. ხო-
ლო ბანაკთა შინა აქვნდათ იგი გარემო ბანაკისა –
გარემო მოხვეულნი, ვითარცა ზღულე რამდე და ზე-
და დასხმისაგან მტერთასა არა რამდე აქვნდათ შიშნი

– 37 –

ამისთვის ინება მიტევება, რათა არა მოწყვეტილ იქმ-
ნენ მხედრობისაგან მისისა. თუმცა-ღა მიუტევენა მას,
გარნა არა ინება წარდგინებად ჯავად-ხანისა თვის
თანა და არცა მიუშვა იგი წინაშე მისსა, არამედ
დასდვა მას ხარკი ვითარცა პირველ და გამოართვნა
ტყვენი ტფილისისანი, რაოდენიცა იყვნეს განჯასა
შინა ანუ ჯავად-ხანის მიერ წარყვანილნი, ანუ გას-
ყიდულნი მისგან მხედრობათა სპარსთაგან, ანუ გან-
ჯელთაგან გასყიდულნი და წარყვანილნი ყოველნი-
ვე უკლებლად გამოართვნა, ხოლო იყვნეს ტყვენი
ტფილისისანი უმეტეს ათასთასა. კვალად მიუხვნა
ნივთნიცა იგი, რომელნიცა წარეღოთ ანუ მოესყი-
დათ სპარსთაგან ჯავად-ხანს ანუ განჯელთა ტფი-
ლისით. და რადცა წარეგო მეფესა ლაშქრობასა მას
ზედა, ანუ ხანსა ყარაბაღისასა, იგიცა აღზევა მეფე-
მან, გარნა ვინაიდგან სრულად არა ძალ-ედვა მას
მიცემა რომელნიმე აპატივა მას და ესრეთ მოიქცა
მეფე და განუტევა ხანი ყარაბაღისა სახლად თვისად
მრავლითა ნიჭითა და საბოძვრითა და ეგრეთვე ჩი-
ნებულნი მისნი და ფრიადისა მადლობითა წარვიდა
იბრეიმ ხან. ხოლო მეფე ყოვლითა მხედრობითა თვი-
სითა მოიქცა ძლევა-მოსილი ტფილისად და ანიჭნა
მხედრობათა თვისთა, რომელნიცა ღირს იყვნეს სიმხ-
ნი. მცირედ ჟამ დაჰყო მეფემან ტფილისს და მიიქ-
ცა კახეთადვე – თელავს, სადა იგი ჰყვეს თვისნი სახ-
ლულობანი.

– 38 –

ვითარცა მიეხალა მეფე განჯას, მოეგება მეფე-
სა იბრემ-ხან და მიიღო იგი მეფემან ესაბამითა
პატივისცემითა და შეიტკბო იგი ფრიად. ხოლო ვი-
თარცა იხილა იბრეიმ-ხანმან ესეოდენი ძლიერება და
დიდებული მისვლა მეფისა, დაუკვირდა ფრიად, და
ვითარცა მძრწოლარე, ეგრე იქმნა ხილვასა მას ზე-
და მეფისა და მხედრობათა მისთასა. მაშინ მოიკითხა
მოწლედ მეფემან იბრეიმხან და ნუგეშინი სცა მას
მასზედა, ვინაიდგან მრავალი წაუხდა მოსავალზედა
აღა-მაჰმად-ხანისასა ხანსა მას ყარაბაღისასა და ანიჭ-

ნა ნიჭნი მდიდარნი მეფემან, ვინაიდგან ნაკლულე-
ვან იყო ფრიად მას ჟამსა ხანი. მიბრძანდა განჯას
მეფე და შთამოხდა.

ველარა იკადრეს მაშინ განსვლად გარე ციხისა
მხედრობამან და მეციხოვნეთა ჯავად-ხანისთა. რად-
გან შემოზღუდეს და აიწრეს ფრიად მხედრობამან
მეფისამან ციხესა შინა მყოფნი და განმზადნეს პატ-
ნეზნი და კიბენი და ყოველნი სახმარნი ნივთნი აღე-
ბად ციხისა. მაშინ ევედრა მეფესა ფრიად ჯავად-ხან
მიტევებასა ბრალთა მისთასა და შემდგომად მრავ-
ლისა ვედრებისა და შუამდგომელობისა მოდრკა მე-
ფე მოწყალებად ერთ-კერძო სიბრალულთა განჯის
მცხოვრებთათა. ვინაიდგან განდიდნა სენი სიცხისა
მიერ და იწროებისა ციხესა შინა შემწყვდეულთა და
დღი დღე იხოცებოდეს მცხოვრებნი მას შინა
ურიცხვნი. და ვინაიდგან დედა-წულნიცა იყვნეს
მრავალნი მათგანნი, შეეწყალნა იგინი მეფესა და

– 39 –

ხოლო ჯავად-ხან დაშთა ციხესავე შინა გან-
ჯისასა. არღა-რა დაშთა მას სრულიად განჯასა სამ-
ზღვარსა შინა არცა ერთი-ღა სოფელი შენად. აღუ-
ოხრდა ქალაქი მისი სრულიად. ციხესა შინა მისსა
ჟამსა მას გარე-მოდგმისა მეფისასა მოსწყდეს სენისა-
გან მცხოვრებთაგან განჯისთა ათი-ათასი სული. მიე-
ლო (მას ჯავად-ხანს) ნივთნი იგი, რომელსა ზედაცა
აქვნდა მას სასოება, და ესრეთ ყოვლითურთ განწი-
რულებასა შინა მოწევნილსა, ვერღარა რადსმე მწე
ექმნა აღა-მაჰმად-ხან, ვერცა-ღა სპარსნი და ვერცა-
ღა სხვანი მახლობელნი მისნი და სინანულსა შორის
იყოფოდა იგი.

მეფე ერეკლეს სიკვდილი

შემდგომად დასნეულდა მეფე ირაკლი. სენი მე-
ფისა იყო წყლით მანკიერება.

შემდგომად არა მრავლისა ჟამისა მოვიდა სენი
მომსრველი ტფილისს, რომელსაცა ქართველნი ჭირ-
სა უხმობენ. მაშინ, ვითარცა არს ჩვეულობა ტფი-
ლისისა ერისა, გინა სხვა მცხოვრებთა საქართველოდ-
სათა, რომელ თუ სადმე მოვალს სენი მომსრველი,
მოერიდების ერი და განვლენ ქალაქით დედაწული-
თურთ, გარე ქალაქისა მთიელთა და კეთილთა ჰაერ-
თა ქვეშე და იყოფებიან მუნ და ოდეს შემსუბუქ-

– 40 –

დებიან მცხოვრებნი ქალაქისანი, ამისთვის სენი არა ხანგრძლივ დაადგრების ამისთვის ბრძანებითა მეფის პირითა განვიდეს მცხოვრებნი ტფილისისანი გარემოთა ტფილისისათა შორეულთა და კეთილ-ჰაეროვანთა ადგილთა. ხოლო მეფის ძემან მემკვიდრემ, გიორგი წარავლინა სახლეულობანი თვისნი ქსნის ხეობასა ზედა, მცირესა ქალაქსა თვისსა ახალგორს, და თვით წარვიდა თელავს, წინაშე მამისა თვისისა, ვინაიდგან მას ჟამსა მიიღო წერილი მამისა თვისისა, რომელსაცა ეხმო თვისთანა.

წელსა 1798, იანვრის 5-სა, ესრეთ შემძიმდა მეფე სენითა ამით, რომელ საგონებელ იყო სიკვდილი მისი. გარნა შემდგომად სამისა საათისა, რომელსაცა ვითარცა მკვდარი იდვა სარეცელსა ზედა თვისსა, მახლობელ მწუხრისა ჟამისა კვალად მოეგო თავსა თვისსა და განცოცხლდა. და ესეოდენ მხნე იყო იგი მოხუცებულებასა და ეგრეთსა სნეულებასა შინა მყოფი, რომელ შემდგომად ესრეთ დამძიმებულისა მისგან სენისა მობრუნებისა, კვალადცა მსახურთა თვისთა შეწევნითა, რომელნიც უპყრობდეს მკლავთა, აღსდგის სარეცელით თვისით და საქიროებისათვის ბუნებითისა განვიდის იგი გარეგან სახლისა მის და ეგრეთ მოიქცის საწოლადვე თვისად.

ხოლო მწუხრსა დღისა კვირიაკისასა, რომელიცა განთენდებოდა ორშაბათად, ათერთმეტსა იანვრისა რიცხვად, შემძიმდა ფრიად და განთიად, შუა-

- 41 -

დამიდგან მეშვიდესა ჟამსა გარდაიცვალა დიდებული სახელოვანი ესე მეფე ირაკლი მეორე, ძე მეფისა თემურაზ მეორისა, წელსა განჯორციელებიდან სიტყვისა ღმრთისა 1798-სა, შობითგან თვისით მეოთხმოცესა შინა წელიწადსა, სახლსა და პალატსა მას შინა სამეფოსა, თვით მასვე საწოლსა შინა, რომელსაცა შინა იშვა სახელოვანი ესე მეფე, აღესრულა.

იქმნა უკვე მას ჟამსა შინა დიდი მგლოვარება სახლსა შინა სამეფოსა და ყოველთა ერთა შორის საქართველოდსათა, ესრეთტყება და მწუხარება, რომელ ყოველი უკანასკნელიცა მცხოვრებთაგანი საქართველოდსა იგლოვდა უმეტეს ყოველთა მახლობელთაგან თვისთა. და ვგონებ, რომელ ყოველი კაცი უმეტეს ნახევარისა სიცოცხლისა თვისისა იყვნეს დიდისა კმაყოფილებითა, რათამცა ემსხვერპლათ, თუ სადმე შესაძლებელი იყო საყვარელისა მეფისა მათისა სიცოცხლისა ბრუნებად, იგონებდეს მოხუცე-

ბულნი სახელოვანთა და გმირულთა საქმეთა მისთა, ჭაბუკნი ჭირნახულისა და კეთილისა და სამამაცოთა ზნითა და უხვისა მოწყალებითა აღზრდასა მათსა; ერნი ზოგად ქველის საქმეთა, მართლმსაჯულებათა და მარადის ხსნისათვის მამულისა თავისა თვისისა მსხვერპლობასა მეფისაგან და ღალატება მათი აღიწეოდა ვიდრე ცადმდე...

შემკვეს უკვე გვამი მეფისა ირაკლი მეორისა ჯეროვანისა პატივისცემითა და იყოფოდა მამინ კა-

– 42 –

თოლიკოსი მწყემსი სულიერი სრულიად საქართველომსა ანიონი მეორე, ძე ამა მეფისა ირაკლისა. და შემოკრბეს სხვანი ყოველნი მღვდელმთავარნი სრულიად საქართველოსანი ბრძანებითა კათალიკოსისათა და ყოველნი ჩინებულნი სამღვდელონი და განაშვენეს და აღასრულეს მათ წესი მიცვალებულისა მეფისა. ეგრეთვე დედოფალნი მგლოვარებისა წესსა აღასრულებდეს: მეუღლე მეფისა ირაკლისა დედოფალი დარეჯან და სძალი მისი დედოფალი მარიამ, მეუღლე მეფისა გიორგისა, და სხვანი წევრნი სამეფომსა სახლისანი, ხოლო ძეთაგან მეფისათა არავინ ყოფილა მუნ თვინიერ ვახტანგისა. და ასულნი მეფისანი, სახლეულობანი მეფისა გიორგისანი და ვიყოფოდი მეცა თვით აღმწერელი ამა მოთხრობათა მეფის ძე თეიმურაზ ჯერეთ სიყრმისა ასაკსა მყოფი მუნ, რამეთუ მზრდიდა მე პაპაჲ ჩემი მეფე ირაკლი და განუშორებლად ვიყოფოდი მისთანა და ფრიადა სიყვარული აქვნდა ჩემი, ვინაიდგან სიჩჩვილესავე შორისა ჩემისასა სახელ-მსდვა მე სახელი მამისა თვისასა და ოდეს იყოფოდა მეფე ვიდრე სნეულებას მას შინა, ვმსახურებდი მას, ძალისამებრ ჩემისა და ასაკისა...

დღესა ორმეოცსა ესვენა გვამი მეფისა ირაკლისა თელავს რადგან მოვიდოდიან კახეთით, ქართლით და ყოველთაგან სამეფოთა მისთა დედაწულითურთ მცხოვრებნი და ჰყოფდეს იგინი გოდებასა და ტყებასა დიდთა გვამსა ზედა მისსა. ყოველნი თვითეულნი გვარნი მცხოვრებნი ქართველნი კავკასიისა

– 43 –

მთათაგანნი და თათართაგან საქართველოსა და სხვათაგან ყოველთაგან ადგილთა მოვიდოდიან და ჰყოფდენ გლოვასა წესისამებრ მათისა.

ხოლო დღესა ოცსა ესვენა გვამი იგი მომკვდრისა მეფისა სამეფოსა პალატსა შინა. და შემდგომად ოცისა დღისა განმზადნეს მონასტერი ჳელით ქმნულისა ხატისა მდგომარე ციხესა მას, რომელსაცა

შინა მოსახლეობენ თავადნი ყორჩიბაშიანნი, ვინაიდ-
გან მუნით უმარჯვე იყო წასვენებად მცხეთად და
დიდისა დიდებითა მისვენეს მუნ, უკუ უდგეს მცხე-
დარსა მისსა სახლეულებანი მეფეთა და ყოველნი
წარჩინებულნი, გლოვითა დიდითა. და მახლობელ
მონასტრისა მის, პირველვე მომზადებულსა კათედ-
რასა ზედა, დაასვენეს გვამი იგი. და იტირეს მუნ
კმითა მოთქმითა და ზარისა თქმითა.

ხოლო მოვიდა დედაკაცი ვინმე მაშინ ქიზი-
ყისა მცხოვრებთაგანი, ქვრივი მოხუცებულებისა ასაკ-
სა მიწევნილი; თუმცა-ღა იყო იგი მდაბიოთა ერი-
საგანი, მაგრამ ცნობილი მეფეთა მიერ და შეწყნა-
რებული კარსა ზედა მეფისასა. იწყო ამან კმითა მალ-
ლითა ტირილად. და ესრეთისა შესაბამითა სიტყვე-
ბითა ტირილსა მას შინა მოიღებდა თვითოეულთა
ღირს-სახსოვართა საქმეთა მეფისა მიერ ქმნულთა,
რომელ ყოველნი მსმენელნი სიტყვათა მათ უმეტეს
ლმობიერ იქმნებოდეს და სტიროდეს გოდებითა დი-
დითა და ყოველთა მიეპყრათ ყური მისა მიმართ. და
განუკვირდებოდათ, თუ ვითარ ერთმან მსოფლიო-

– 44 –

მან დედაკაცმან ესრე „შესაბამისა სიტყვებითა დაი-
ტირა გვამი დიდებულისა მეფისა... თუმცაღა მრ-
ვალთა იტირეს გვამი მეფისა შესაბამად, გარნა ორ-
ნი მათ შორის აღმატნეს სხვათა: ერთი მდივანი მე-
ფისა სოლომონ მსაჯული, რომელიცა იყო კაცი
განსწავლული და პატიოსანი და მეორე ქვრივი იგი
ქიზიყელი, რომელიცა წინარე მოვიხსენიეთ.

ხოლო შეიღეს გვამი მეფისა ეკლესიასა შინა
და დაასვენეს მუნ ოც დღე, ვიდრემდის განმზადებ-
დეს ყველა საჭიროებასა დაფლვისასა. და წარიღეს
მუნით და დაფლეს დიდითა დიდებითა სასაფლაოსა
მეფეთასა, რომელიცა არს უპირველესი კათოლიკე
ეკლესია სრულიად ივერიისა მცხეთა, სადაცა არს
კათედრაცა კათალიკოსთა სრულიად მწყემსთა საქართ-
ველომსათა და დაფლეს მუნ, მარჯვნივ კერძო ში-
ნაგან დიდისა მის ეკლესიისა, ქვემოთ პირისპირ
ხატისა მაცხოვრისა მეფისა ქრისტე მხსნელისა ჩვე-
ნისა...
